

Rispálné Horváth Mária–Vincze Szilvia

Végzős középiskolások továbbtanulással kapcsolatos motivációi, döntései és az azokat befolyásoló tényezők

A Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központja, illetve jogelődje, a Berzsényi Dániel Főiskola vonzáskörzetébe tartozó középiskolák tanulói körében végzett kérdőíves vizsgálat¹ adatai alapján a szerzők a végzős középiskolások továbbtanulással kapcsolatos döntéseit, intézmény- és szakválasztását, az ezeket motiváló és befolyásoló tényezőket elemzik.

BÁZISISKOLÁINK

Kérdőívünket 2008 novemberében 40 középiskola 58 végzős osztályának 1574 tanulója töltötte ki. A kiválasztott 40 iskola a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központja, illetve jogelődje, a Berzsényi Dániel Főiskola bázisiskolája. Bázisiskolának tekintettük azokat az iskolákat, amelyek tanulói 2003–2008 között a legnagyobb számban jelölték meg felvételi jelentkezési lapjaikon az intézményünket. A vizsgálatunkba bevonandó osztályok számának meghatározásakor a jelentkezési adatokat vettük figyelembe középiskolánként: azokban az iskolákban, ahol a vizsgált hat évben az éves jelentkezési átlag 100 felett volt, három osztályt, ahol az átlag 50 felett, de 100 alatt volt, két osztályt, ahol 50 alatt volt, egy osztályt kérdeztünk meg. Az első bázisiskola éves jelentkezési átlaga hat év adatai alapján kerekítve 169, míg a negyvenediké 29. A bázisiskolák 45%-a Vas, 25%-a Zala, 15-15%-a Veszprém és Győr-Moson-Sopron megyei. Városonként vizsgálva, a bázisiskolák körülbelül fele három városból került ki: Szombathely (11 iskola, 27,5%), Zalaegerszeg (6 iskola, 15%), Sopron (4 iskola, 10%). A negyven bázisiskolából a következő városokban találtunk kettőt: Kőszeg, Nagykanizsa, Veszprém és Pápa; míg a következőkben egyet: Sárvár, Körmen, Celldömök, Csepreg, Szentgotthárd (Vas megye), Keszthely, Lenti (Zala megye), Ajka, Tapolca (Veszprém megye), Győr, Mosonmagyaróvár (Győr-Moson-Sopron megye). A 40 bázisiskolából 13 gimnázium (32,5%), 27 vegyes profilú (67,5%). Ha nemcsak iskolánként, hanem

¹ A kutatás a NYME SEK Tudományos Bizottsága és a Diákhitel Központ támogatásával zajlott. A kutatásban közreműködött a NYME SEK Andragógia Intézetének végzős andragógia szakos, felnőttképzési szervező szakirányos, nappali tagozatos (ma már diplomát szerzett) csoportja: Bakó Julianna Eszter, Bertalan Szandra, Bonyhádi Zoltán, Böröcz Valéria, Domján Beáta, Ferenczi Adrienn, Folmeg Mónika, Hankovszky-Varga Csaba, Kis Melinda, Kocsis Nikolett, Kovács Adrienn, Kovács Krisztián, Magyar Eszter Judit, Málics Bettina, Nagy András, Nagy Krisztina Donatella, Neuperger Réka, Partics Annamária, Szekér Adrienn, Tölgyesi Júlia.

osztályonként és tanulónként is vizsgáljuk az adatokat, akkor az arányok Vas megye javára tolnának el, hiszen az első 15 bázisiskolából – ahol két és három osztályt kérdeztünk meg – 14 Vas megyei. Tehát míg az iskoláknak 45%-a, addig az osztályoknak és a tanulónak már 60%-a vasi. A szombathelyi végzős osztályok és tanulók aránya is jelentős: 22 osztály és 600 diák, ez 38%-os arányt jelent. Szombathely mellett a következő városokban érte el a megkérdezett tanulók aránya az 5%-ot: Zalaegerszeg (10%), Sopron (7%), Sárvár (6,2%), Nagykanizsa (6%), Kőszeg (5%) (1. táblázat).

1. TÁBLÁZAT: Bázisiskoláink területi megoszlása, valamint a megkérdezett osztályok és tanulók aránya						
Városok megyénként	Iskolák		Osztályok		Tanulók	
	Összesen: 40 iskola		Összesen: 58 osztály		Összesen: 1574 tanuló	
	Iskolák száma	Iskolák aránya (%)	Osztályok száma	Osztályok aránya (%)	Tanulók száma	Tanulók aránya (%)
Vas megye	18	45	35	60,3	948	60,3
Szombathely	11	27,5	22	38	600	38,1
Sárvár	1	2,5	3	5,2	97	6,2
Kőszeg	2	5	3	5,2	78	5
Körmend	1	2,5	2	3,4	57	3,6
Cellőmölk	1	2,5	2	3,4	47	3
Csepreg	1	2,5	2	3,4	50	3,2
Szentgotthárd	1	2,5	1	1,7	19	1,2
Zala megye	10	25	11	18,9	301	19,1
Zalaegerszeg	6	15	6	10,3	157	10
Nagykanizsa	2	5	3	5,2	94	6
Keszthely	1	2,5	1	1,7	24	1,5
Lenti	1	2,5	1	1,7	26	1,6
Veszprém megye	6	15	6	10,4	167	10,6
Veszprém	2	5	2	3,4	60	3,8
Pápa	2	5	2	3,4	50	3,2
Tapolca	1	2,5	1	1,7	33	2,1
Ajka	1	2,5	1	1,7	24	1,5
Győr-Moson-Sopron megye	6	15	6	10,4	158	10
Sopron	4	10	4	6,9	110	7
Győr	1	2,5	1	1,7	25	1,5
Mosonmagyaróvár	1	2,5	1	1,7	23	1,5
Összes	40	100	58	100	1574	100

VÁLASZADÓINK

A kérdőívet kitöltő 1574 tanuló 61%-a gimnáziumi, 39%-a szakközépiskolai osztályba járt. A válaszadók 40%-a fiú. A szülők legmagasabb iskolai végzettségét tekintve az apák legnagyobb arányban szakmunkásképzőt végeztek (36%), illetve érettségit szereztek (33%). Átlagban az anyáknak magasabb iskolai végzettségük volt: legnagyobb arányban érettségijük (42%), majd ettől elmaradva diplomájuk volt (32%). Nyolc általános iskolai osztályt vagy kevesebbet az apák 3%-a, az anyák 4%-a végzett.

A végzős középiskolások több mint fele (53%-a) nem szándékozott emelt szintű érettségit tenni. Harmaduk tervezte, a fennmaradó 13% még nem tudta ezt az adatfelvétel időpontjában. Az emelt szintű érettségit tervezők 90%-a egy tantárgyból, 8%-a kettőből készült a nehezebb szintű megmérettetésre. A három, illetve négy tantárgyat választók csupán egy-egy százalékot tettek ki.

Mind a 2008. januári, mind a 2008. júniusi tanulmányi átlagot tekintve legnagyobb arányban a jó (3,51–4,50; 55%, 53%), majd a közepes (2,51–3,50; 28%, 25%) tanulók képviselték magukat. Elégséges vagy rosszabb átlagot kettő, illetve egy százaléknál regisztráltunk. A tanulmányi átlagok és a szülők iskolai végzettsége között erős, pozitív irányú összefüggést mutattak a Spearman- és a Kendall-féle rangkorrelációs együtthatók. Azaz a szülők iskolai végzettségével párhuzamosan emelkedett a tanulmányi átlag, illetve fordított irányban: a szülők iskolai végzettségének csökkenésével a tanulmányi átlag is csökkent. A tanév végi tanulmányi átlagok felől tekintve nem meglepő, hogy a jeleseknek csaknem kétharmada (66%), míg a jó rendűeknek kevesebb mint egyharmada (31%) gondolkodott az emelt szintű érettségén.

Az összes vizsgált tanuló több mint egyharmada rendelkezett államilag elismert nyelvvizsgával. A nyelvvizsgák (576 db) abszolút többsége középfokú (485 db) és C típusú (475 db). A két domináns nyelvnek a német (314 db) és az angol (251 db) mutatkozott. A német nyelvvizsgák száma azonban egynegyedszer több volt az angolénál. A diplomásokat célba vevő álláshirdetéseket elemző kutatásokból tudjuk, hogy a hirdetések körülbelül hatvan százalékában felvételi követelményként jelenik meg az idegennyelv-ismeret. A hirdetések azonban az angol nyelvet favorizálják. Válaszadóink németnyelv-orientációjának egyszerű magyarázatát adhatja a német nyelvterületek közelsége. A 2008 júniusában elért tanulmányi átlagot és a nyelvvizsgát összevetve megállapítható, hogy a jelesek több mint kétszer nagyobb arányban (69%) rendelkeztek nyelvvizsgával, mint jó minőségű társaik (31%), s a közepes tanulóknak csupán 7%-a tett sikeres nyelvvizsgát.

A FELSŐOKTATÁSI TOVÁBBTANULÁS

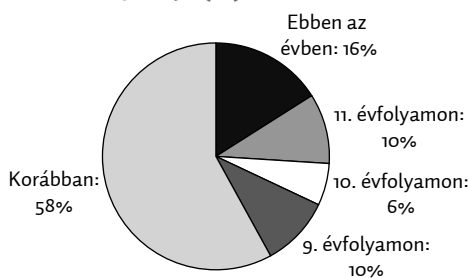
Az 1574 utolsó évfolyamos tanuló 76%-a tervezte, hogy 2009. február 16-ig jelentkezik felsőoktatási intézménybe. 7%-uk még bizonytalan volt ebben a kérdésben. Akár az apák, akár az anyák iskolai végzettségét tekintjük, a továbbtanulási szándék minden vizsgált iskolai végzettség esetében meghaladta az 50%-ot. A továbbtanulási szándék a diplomás (apa: 89%, anya: 88%) és az érettségivel rendelkező szülők gyermekeinél volt a legjellemzőbb (apa: 76%, anya: 75%). A jelesek 95%-a, a jó tanulmányi átlagúak 83%-a biztos volt a jelentkezési lap beadásában. A közepesek 46%-a szintén a jelentkezés mellett döntött. A közepesenél gyengébb átlagúak 50%-a azonban egyértelműen elvetette a továbbtanulás gondolatát. A legtöbb bizonytalan (19%) is közülük került ki. A továbbtanulásban biztos tanulók többsége (58%) már a 9. évfolyam előtt meghozta ez irányú döntését (1. ábra).

A végzős osztályok osztályfőnökeinek is készítettünk kérdőívet, melynek kitöltését az 58 felkeresett osztály 48 osztályfőnöke vállalta.² A diákok állításaival szemben a többség (20 fő) tapasztalatai szerint a továbbtanulási döntés legjellemzőbb időszaka az utolsó tanév. A második legjellemzőbb válasz (10 fő) alapján a 9. évfolyamot megelőzően kerül sor erre a döntésre. Az osztályfőnökök szerint az intézmény és a szak kiválasztása általában az érettségi tanévének első félévében (szeptember–december) (25 fő), illetve a jelentkezési lap leadása előtti hónapban, azaz januárban történik (9 fő).

A tanulók családjának anyagi helyzetét vizsgálva a végzősök több mint fele (57%) a 'Megélünk', több mint egyharmada a 'Jól élünk' kategóriába sorolta családját. A 'Nehézségeink vannak', illetve a 'Nagy nehézségeink vannak' összesen a tanulók családjának 9%-át jellemezte. Ha az anyagi helyzet megítélését összevetjük a továbbtanulási szándékkal (tovább tanul, bizonytalan, nem tanul tovább), kiderül, hogy a jelentkezni szándékozók jellemzőleginkább a 'Jól élünk' kategória (79%). Ettől azonban csak kevéssel maradt el a 'Megélünk' és a 'Nehézségeink vannak' kategóriába soroltak továbbtanulási szándéka (75%, 78%). A nagy nehézségekkel küzdők 53%-a azonban biztosan nem tervezte a továbbtanulást.

A továbbtanulásban biztos, illetve bizonytalan középiskolások (1307 fő) 78%-a számított felvételi többletpontokra. Külön vizsgálva a két csoportot, az előbbieket 79%-a, az utóbbiak 37%-a kalkulált ilyen pontokkal. A többletpontszerzési lehetőségek között – messze megelőzve a többi – 83%-kal a nyelvtudásért kapható pont vezetett. Az emelt szintű érettségéért kapható pontszámokban a válaszadók 52%-a gondolkodott. Az előbbiektől messze

1. ÁBRA: A továbbtanulási döntés meghozatalának időpontja (%)

² 35 férfi, 13 nő. Átlagéletkoruk 43 év, ami a 27 és a 60 éves szélsőértékeket fedi. Átlagban 19,7 éve vannak a pedagóguspályán. A két szélsőérték: 3 és 35 év.

elmaradva, de a harmadik helyet megszerezve a sporteredményekért kapható pontok következtek 8%-os tanulói aránnyal. Az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen (OKTV) vagy a Szakmacsoportos Szakmai Előkészítő Érettségi Tárgyak Versenyén (SZÉTV), illetve a Középiskolai Tudományos Diákkörök Országos Konferenciáján (TUDOK) elért helyezéért, valamint a hátrányos helyzetért a diákok 5-5%-a számított ponttöbbletre. Az Országos Képzési Jegyzékben (OKJ) szereplő szakképesítésért, technikai képesítő bizonyítványért 3%, az Országos Művészeti Tanulmányi Versenyen elért helyezéért, a halmozottan hátrányos helyzetért és a fogyatékkal való éléért 1-1% várt pontokra. Az Országos Ifjúsági Tudományos Innovációs Versenyen elért helyezéért és gyermeke gondozásáért senki nem számított többletpontokra.

Mindkét csoport tagjait megkértük, hogy töltsenek ki egy négy helyet megjelölő táblázatot többek között aszerint, hogy melyik felsőoktatási intézményben, mely szakon tanulnának tovább, ha 2008 novemberében kellene kitölteniük a jelentkezési lapot. Az alábbiakban olvasható eredmények tájékoztató jellegűek, mert egyrészt még nagy bizonytalanság mutatkozott a konkrét tervekkel illetően, másrészt az intézmények és a szakok helytelen, helyenként nem egyértelmű megnevezése a válaszok egyesével történő mérlegelését tette szükségessé. Az 1307 biztosan tovább tanulni szándékozó és ez irányú döntésében még bizonytalan tanuló az első helyen 978, a másodikon 654, a harmadikon 365, a negyediken 187 továbbtanulási utat jelölt meg,³ összesen tehát 2184-et. A megjelölt szakterületeket elemezve kiemeltük azokat, amelyek az első helyen legalább 20 jelölést kaptak (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT: Az első helyen legalább húsz jelölést kapott szakok a jelentkezési helyek sorrendjében (db)				
Szakok	1. hely	2. hely	3. hely	4. hely
Ápolás és betegellátás	22	12		
Általános orvos	24	21	10	
Pszichológia	24	11		
Jogász	26	25	11	
Mérnök informatikus	26	12		
Pénzügy és számvitel	26	27		
Építészmérnöki	28	17	10	
Gépészmérnöki	28	18		
Gazdálkodási és menedzsment	35	32	16	
Kereskedelem és marketing	38	20	15	
Kommunikáció és médiatudomány	43	19	13	
Turizmus-vendéglátás	101	62	31	14
Összes megjelölt szakterület	967	657	365	188

³ Kihagytuk azokat a jelöléseket, ahol csak a szak vagy csak a település szerepelt, továbbá a középfokú és a nem magyar felsőoktatási intézményeket.

A válaszadóink által célba vett szakterületeket a felvi.hu 2008-as és 2009-es legnépszerűbb szakok listájával összevetve két eltérés figyelhető meg. Az egyik a kirajzolódott sorrend, a másik, hogy az országosan népszerű szakok listája kiegészült az ápolás és betegellátással és az építészmérnökivel. Ha megvizsgáljuk a képzések szintjét, mind a négy hely esetében 85% vagy ezt meghaladó az alapszakok aránya. Ezt követi 10% körüli értékekkel az osztatlan képzések csoportja, míg a felsőfokú képzések⁴ 5% körüli értékkel képviseltették magukat. A felsőoktatás képzésszerkezetét, a diplomásokat célba vevő újsághirdetéseket elemző tanulmányok alapján megállapítható, hogy a jelentkezések sem vertikálisan (képzés szintje), sem horizontálisan (szakmaszerkezet) nem a kutatók által javasolt irányba mutattak.

A TOVÁBBTANULÁS MOTIVÁCIÓI

A tovább tanulni szándékozók és a bizonytalanok (1307 fő) esetében vizsgáltuk, hogy milyen szempontok játszanak közre (1) a felsőoktatásban való továbbtanulás melletti döntésben, (2) az első helyen megjelölt intézmény és (3) a szak kiválasztásában. Mindhárom esetben előre megadott szempontokról kellett eldöntenie a válaszadónak, hogy az esetében 1 = egyáltalán nem fontos (...) 5 = nagyon fontos. Az egyes tényezőkre adott válaszok átlagából a vizsgált területen belül sorrendet képeztünk (1. a legfontosabb). A felsőoktatásban történő továbbtanulás indokai között vegyesen szerepeltettünk egzisztenciális, érdeklődésre alapozott és presztízsmotivációkat. A viszonylag karakteresen kirajzolódó különbségek alapján három csoportba soroltuk a vizsgált szempontokat. Az elsőbe kerültek a fontosnak (4 feletti, az ötödik helyezett esetében 3,78-as átlaggal) ítélt motivációk. Közülük kettő egzisztenciális (1., 3.), kettő presztízsmotivációnak tekinthető (2., 5.), egy érdeklődéshez kötődő (4.). A második – a három motiváció szempontjából szintén vegyes – csoportba a válaszadók által átlagban közömbösnek ítélt tényezők sorolódtak (3,37–3,12-es átlagokkal). A harmadik csoportba nem fontos tényezőként egy presztízsmotiváció került (3. táblázat).

A táblázatban látható, hogy a fontos tényezők csoportját alkotók többsége valójában az általános véleményt, a diplomához kapcsolódó s más kutatások által igazolt előnyöket tükrözi vissza. Az egyes motivációk átlagszámítással történő összehasonlítása lehetővé tette a fenti sorrend kialakítását, ám fontos információkat fed el, ezért célszerű megnézni a válaszok relatív gyakorisági eloszlását (2. ábra). Eszerint a szülők, a család elvárása és az ennél magasabb átlagot kapott motivációk a diákok több mint fele számára fontosak vagy nagyon fontosak. Közülük különösen érdemes figyelni a szülők elvárására, a foglalkozásválasztás halogatására és a munkanélküliség elől a felsőoktatásba lépésre.⁵ Nem elhanyagolható azonban a diákevek élvezetének 42%-os vágya sem.

4 E képzések között kiemelkedő volt az idegenforgalmi szakmenedzser szakra esett választási szándék.

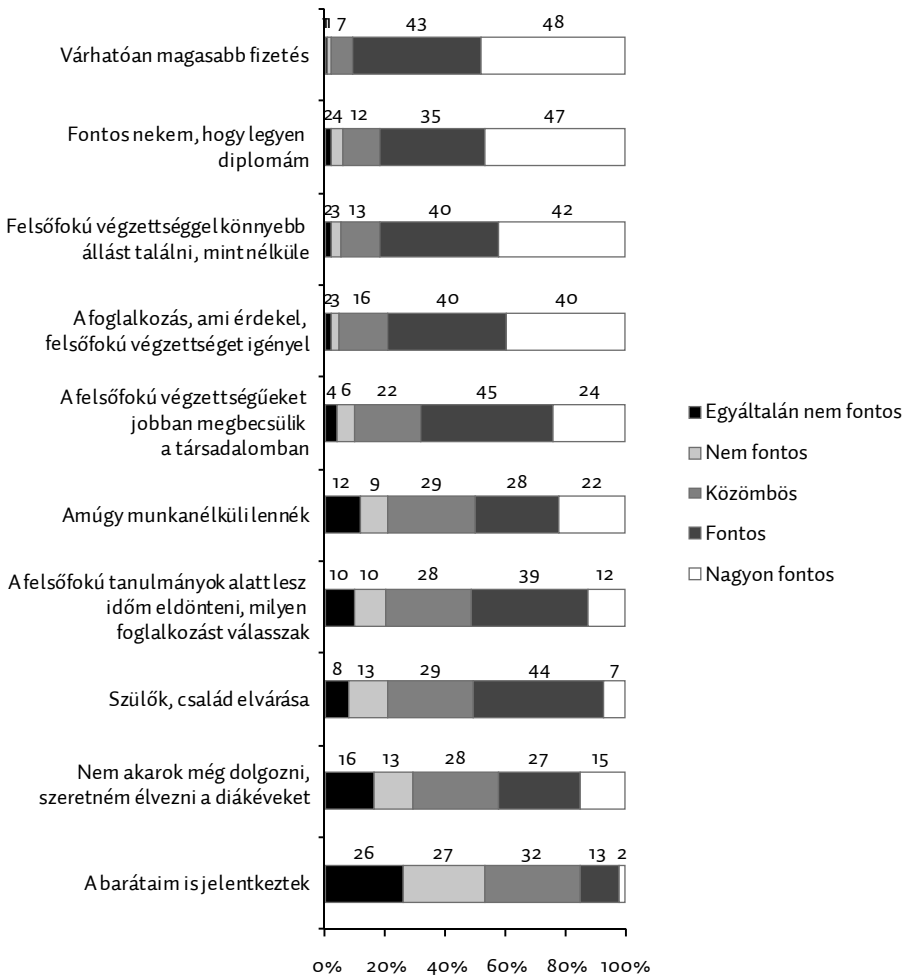
5 Vö. SZANYI ÁGNES: Kényszerből a felsőoktatásba. Kevésbé egyenlő diplomák és diplomások. Kutatási beszámoló. 2005. [online] Echo Survey. [2006. október 28.] http://www.echosurvey.hu/_user/downloads/kutatasi_beszamolo/t-1230fa.pdf és Berde Éva – Petró Katalin: A munkanélküliség paradoxonja. *Statisztikai Szemle*, 2000. 7. sz. 521–535.

3. TÁBLÁZAT: A továbbtanulást motiváló tényezők

Sorrend	A felsőoktatási továbbtanulás indoka	Átlag	Csoport
1.	Várhatóan magasabb fizetés.	4,34	Egzisztenciális
2.	Fontos nekem, hogy legyen diplomám.	4,17	Presztízis
3.	Felsőfokú végzettséggel könnyebb állást találni, mint nélküle.	4,15	Egzisztenciális
4.	A foglalkozás, amely érdekel, felsőfokú végzettséget igényel.	4,11	Érdeklődés
5.	A felsőfokú végzettségűeket jobban megbecsülik a társadalomban.	3,78	Presztízis
6.	Amúgy munkanélküli lennék.	3,37	Egzisztenciális
7.	A felsőfokú tanulmányok alatt még lesz időm eldönteni, hogy milyen foglalkozást szeretnék űzni.	3,31	Érdeklődés
8.	Szülők, család elvárása.	3,29	Presztízis
9.	Nem akarok még dolgozni, szeretném élvezni a diákéveket.	3,12	Érdeklődés
10.	A barátaim is jelentkeznek.	2,42	Presztízis

A motivációkat összevetettük a júniusi tanulmányi átlaggal, a szülők legmagasabb iskolai végzettségével és az anyagi helyzettel. A statisztikailag szignifikánsnak mutató összefüggések alapján pozitív irányú, illetve erős, pozitív irányú összefüggést több tényező mutatott. Ezeket tekintve elmondható, hogy a júniusi tanulmányi átlaggal leginkább a presztízis- (*A felsőfokú végzettségűeket jobban megbecsülik a társadalomban, Fontos nekem, hogy legyen diplomám*) és az egzisztenciális (*Felsőfokú végzettséggel könnyebb állást találni, mint nélküle, Várhatóan magasabb fizetés*) motivációk mutattak együttmozgást. Vagyis a magasabb tanulmányi átlag az adott motiváció nagyobb mértékű fontosságával, illetve fordítva: az alacsonyabb tanulmányi átlag az adott motiváció kisebb mértékű fontosságával járt együtt. A szülők legmagasabb iskolai végzettségével összevetve a motivációk fontosságát, a szintén pozitív irányú összefüggést mutató tényezők közül a presztízismotivációk (*A felsőfokú végzettségűeket jobban megbecsülik a társadalomban, Fontos nekem, hogy legyen diplomám*) mutatkoztak dominánsabbnak. Az anyagi helyzettel két tényező mutatott ugyancsak azonos irányú mozgást. Egy presztízis- (*Szülők, család elvárása*) és egy érdeklődési motiváció (*Nem akarok még dolgozni, szeretném élvezni a diákéveket*). Az egzisztenciális motivációkkal nem mutatkoztak sem pozitív, sem negatív irányú, statisztikailag szignifikáns összefüggések.

2. ÁBRA: A továbbtanulási motivációk fontosság szerinti relatív gyakorisági eloszlása (%)

Az első helyen megjelölt intézmény kiválasztását befolyásoló tényezőket három, egymástól mereven nem szétválasztható csoportba soroltuk. Ezek a következők: az intézmény jellemzői, földrajzi adottság, a család és az ismerősök szempontja (4. táblázat). Az eredmények alapján a legfőbb meghatározó az intézmény, hiszen az első négy helyezést elért szempont ezt érinti. Közülük kiemelkedett az intézményben szereshető végzettség nyújtotta elhelyezkedés lehetősége, ami jól tükrözi a diplomás pályakezdők álláskeresési problémáit.

4. TÁBLÁZAT: A felvételi jelentkezési lapon elsőként megjelölt intézmény kiválasztási szempontjai

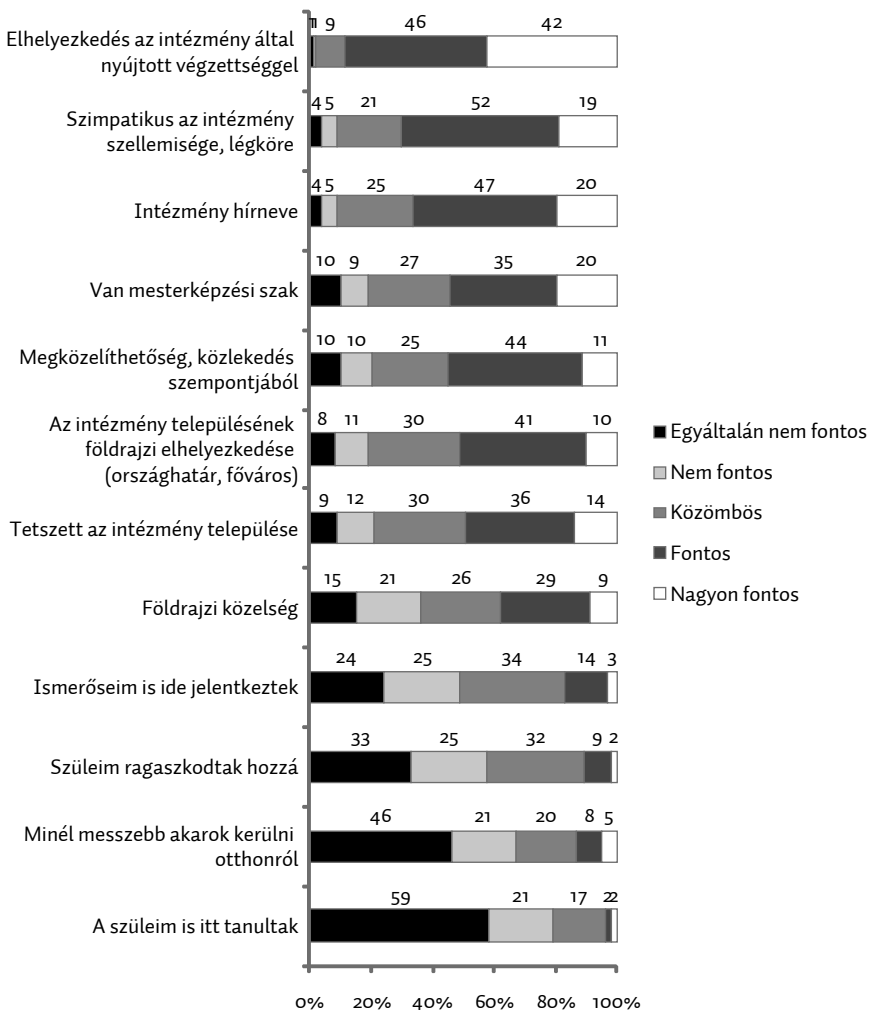
Sorrend	A felsőoktatási intézmény kiválasztása	Átlag	Csoport
1.	Elhelyezkedés az intézményben szerezhető végzettséggel.	4,25	Intézményi jellemző
2.	Szimpatikus az intézmény szellemisége, légköre.	3,76	Intézményi jellemző
3.	Az intézmény hírneve.	3,70	Intézményi jellemző
4.	Van mesterképzési szak.	3,45	Intézményi jellemző
5.	Megközelíthetőség, közlekedés szempontjából.	3,39	Földrajzi adottság
6.	Az intézmény településének földrajzi elhelyezkedése (országhatár, főváros stb.).	3,33	Földrajzi adottság
7.	Tetszett az intézmény települése.	3,31	Földrajzi adottság
8.	Földrajzi közelség.	3,00	Földrajzi adottság
9.	Ismerőseim is ide jelentkeztek.	2,50	Család, ismerősök szempontja
10.	Szüleim ragaszkodtak hozzá.	2,25	Család, ismerősök szempontja
11.	Minél messzebb akarok kerülni otthonról.	2,05	Család, ismerősök szempontja
12.	A szüleim is itt tanultak.	1,70	Család, ismerősök szempontja

Míg az előző megközelítésben kevésbé fontosnak mutatkoztak az első helyen megjelölni kívánt felsőoktatási intézmény földrajzi adottságai, a fentiekhez hasonlóan a válaszok relatív gyakorisági eloszlását vizsgálva (3. ábra) az intézmény földrajzi közelsége nem, de a település szimpatikus volta és az ennél nagyobb átlagot kapott szempontok már a válaszadók legalább felénél fontos vagy nagyon fontos tényezőnek bizonyultak. Ugyanekkor a család és az ismerősök szempontja a második megközelítés szerint sem lényeges a többség számára.

Itt is vizsgáltuk az egyes szempontok kapcsolatát a júniusi tanulmányi átlaggal, a szülők legmagasabb iskolai végzettségével és az anyagi helyzettel. Mind a négy intézményi jellemző erős, pozitív irányú szignifikáns összefüggést mutatott a tanulmányi átlaggal. Negatív vagy ellentétes irányú szignifikáns kapcsolatot az otthonról való elkerülés jelzett. Eszerint a magasabb tanulmányi átlagúak rendre alacsonyabb jelentőséget tulajdonítottak ennek a szempontnak, illetve fordítva: a gyengébb tanulmányi átlaggal rendelkezők számára ez a szempont fontosabb volt. A szülők legmagasabb iskolai végzettsége és az első helyen megjelölt intézmény kiválasztási szempontjai közötti szignifikáns kapcsolatokat elemezve ugyancsak az intézményi jellemzők dominanciáját látjuk az előbbihez hasonló pozitív irányú összefüggéssel. Ezenkívül figyelemre méltó még két-két családi és földrajzi adottság szempont. A szülők ragaszkodása az adott intézményhez és a szülők adott intézményben folytatott tanulmányainak fontossága a szülők iskolai végzettségével nőtt, illetve annak csökkenésével e szempontok fontossága is csökkent. A célba vett intézmény földrajzi közelsége és megközelíthetősége a közlekedés szempontjából erős, negatív irányú kapcsolatot mutatott. Ez azt jelenti, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők gyermeke

esetében ez a két szempont nem olyan fontos, mint az alacsonyabb végzettségűek esetében. A kedvezőbb anyagi helyzetű tanulók esetében a család, barátok szempontja emelkedett ki a szignifikáns összefüggések közül. Ez egyfajta presztízsnyomást sejtet. Az ismerősök jelentkezése a megjelölt intézménybe, a szülők ehhez való ragaszkodása és a szülők korábban itt folytatott tanulmányai szempont fontossága a jobb anyagi helyzettel párhuzamosan növekedett, míg a kedvezőtlenebb helyzet e szempontok kisebb mértékű fontosságával párosult. Ellentétes irányú összefüggést jelzett az otthontól való minél messzebb kerülés. Érdeemes még megemlíteni az intézmény hírnevét, amely az előzőekhez hasonlóan a kedvezőbb

3. ÁBRA: Az első helyen megjelölt intézmény kiválasztási szempontjainak fontosság szerinti relatív gyakorisági eloszlása (%)

zőbb helyzettel együtt növekedett. További érdekesség, hogy az intézmény településének szimpatikus volta nem mutatott szignifikáns kapcsolatot a szülői végzettséggel, míg a tanulmányi átlaggal és az anyagi helyzettel igen, méghozzá pozitív irányban.

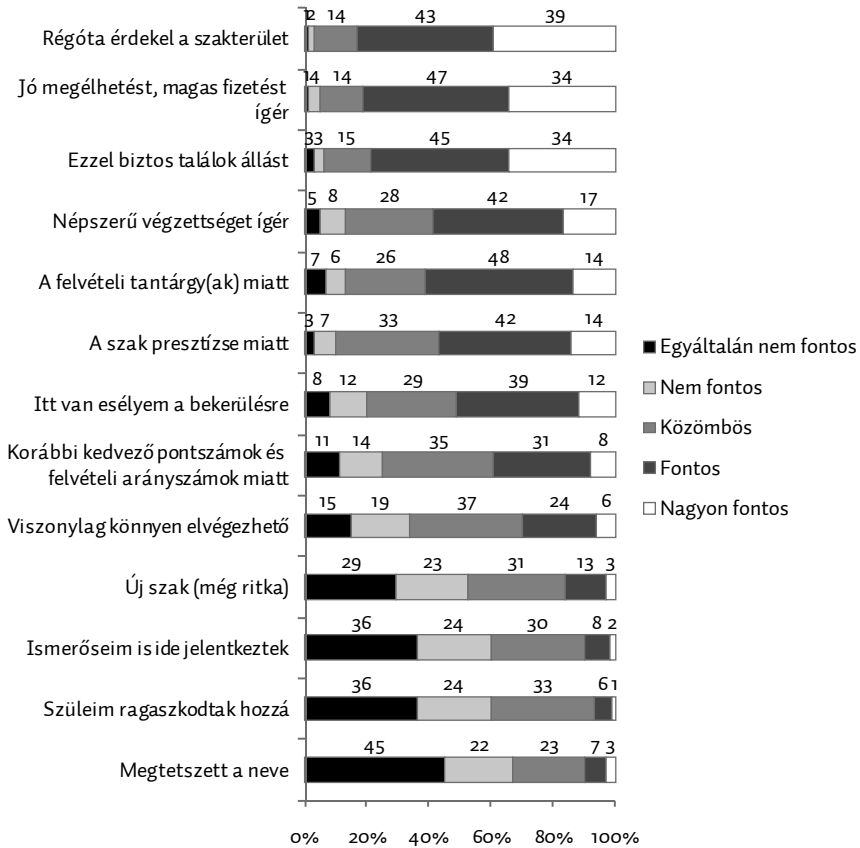
Az elsőként megjelölt szak kiválasztásának vizsgálatakor ugyancsak három csoportba soroltuk a vizsgált szempontokat: (1) a család, barátok és a szak viszonya, (2) a szakorientáció, (3) az egyén munkaerő-piaci orientációja (5. táblázat).

5. TÁBLÁZAT: A felvételi jelentkezési lapon elsőként megjelölt szak kiválasztási szempontjai			
Sorrend	A szak kiválasztása	Átlag	Csoport
1.	Régóta érdekel a szakterület.	4,14	Szakorientáció
2.	Jó megélhetést, magas fizetést ígér.	4,11	Munkaerő-piaci orientáció
3.	Ezzel biztos talállok állást.	4,04	Munkaerő-piaci orientáció
4.	Népszerű végzettséget ígér.	3,58	Munkaerő-piaci orientáció/ Szakorientáció
5.	A felvételi tantárgy(ak) miatt.	3,57	Szakorientáció
6.	A szak presztízse miatt.	3,56	Munkaerő-piaci orientáció/ Szakorientáció
7.	Itt van esélyem a bekerülésre.	3,39	Szakorientáció
8.	Korábbi kedvező pontszámok és felvételi arányszámok miatt.	3,12	Szakorientáció
9.	Viszonylag könnyen elvégezhető.	2,89	Szakorientáció
10.	Új szak (még ritka).	2,38	Szakorientáció
11.	Ismerőseim is ide jelentkeztek.	2,20	Család, barátok és a szak
12.	Szüleim ragaszkodtak hozzá.	2,15	Család, barátok és a szak
13.	Megtetszett a neve.	2,05	Szakorientáció

A válaszok átlagából képzett sorszámok alapján az első szak kiválasztásában a család és az ismerősök szakhoz való viszonyulása bizonyult a legkevésbé fontosnak. Az átlagosan nem fontos szempontok közül az előbbiekhöz csatlakozott a szakorientáció csoportjában a szak fiatal volta és elnevezése. A sor elején a szakorientáció csoporton belül a szak iránti tartós érdeklődés, míg a munkaerő-piaci orientáció csoportjába soroltak közül a jó megélhetés és a biztos állástalálás reményének van meghatározó szerepe. A középmezőnyt a szakra történő bejutás és a szak elvégzése képezi.

Az egyes szempontok fontosságának relatív gyakorisági eloszlását tekintve (4. ábra), a szakra való bekerülés szempontjától a magasabb átlagpontot elért szempontok felé haladva a válaszadók több mint felének fontosak vagy nagyon fontosak a táblázatban megjelöltek.

4. ÁBRA: Az első helyen megjelölt szak kiválasztási szempontjainak fontosság szerinti relatív gyakorisági eloszlása (%)

Az első helyen megjelölt szak kiválasztási szempontjait itt is összevetettük a júniusi tanulmányi átlaggal. A negatív irányú szignifikáns összefüggést mutató szempontok (*Viszonylag könnyen elvégezhető, Korábbi kedvező pontszámok és felvételi arányszámok miatt, Itt van esélyem a bekerülésre*) arra utalnak, hogy a jobb tanulmányi átlagot elérők kevésbé választanak biztosabb bejutást, könnyebb tanulmányi utat ígérő szakot, de nem is a szak nevének tetszése alapján döntenek. Ugyanakkor a munkaerőpiac és/vagy a szakorientáció szempontjából fontosak az olyan (pozitív szignifikáns összefüggést mutató) tényezők, mint a jó megélhetés, a szakterület iránti érdeklődés, a végzettség népszerűsége, a szak presztízse és a felvételi tantárgy(ak). A szülők legmagasabb iskolai végzettségét tekintve megállapítható, hogy a magasabb iskolai végzettségek felé haladva csökken a szakra való könnyebb bekerülés, a tanulmányok könnyebb elvégzésének esélye, valamint a szak kiválasztásában csökken a szak fiatal voltának és nevének jelentősége. A szakterület iránti érdeklődés és a felvételi

tantárgyak fontossága azonban növekszik a szülők iskolai végzettségével. Az anyagi helyzet a korábbiaktól eltérően a szak kiválasztásának egyik tényezőjével sem mutatott statisztikailag szignifikáns összefüggést.

Összességében tehát a továbbtanulási döntést alapvetően egzisztenciális, kisebb mértékben presztízs-, illetve érdeklődési motívumok befolyásolják. A felvételi lapon első helyen megjelölni kívánt intézmény kiválasztására döntően az intézményi jellemzők és kevésbé, de még jelentős arányban az intézmény településének földrajzi adottságai hatnak, míg az elsőként feltüntetendő szak választására a munkaerő-piaci, illetve a szakorientáció van hatással. Mindhárom választásban kiemelkedő a munkaerő-piaci siker, a társadalmi megbecsülés és az egyén saját szempontja. A szülők és az ismerősök, barátok szerepe ezekkel szemben kisebb. Az egymással statisztikailag szignifikáns tényezőket összegezve, a tanulmányi átlag növekedésével a továbbtanulási döntésben fontosabbá válnak az egzisztenciális és presztízsmotívumok. Az elsőként célba vett intézmény esetében jelentős presztízsszempont az intézmény hírneve, az egzisztenciális és elhelyezkedési lehetőség, fontos a továbbtanulási lehetőség magasabb szinten, illetve lényegesek az olyan szubjektív tényezők, mint az intézmény szellemiségének, településének szimpatikus volta. A szakválasztás jellemzőbben érdeklődés, egzisztenciális és presztízsszempontok alapján történik. Ezzel együtt nem jellemző a szak nevéhez fűződő szimpátia, a könnyű bejutás, illetve a könnyedebbnak ígérkező tanulmányok alapján történő döntés. A szülők iskolai végzettségével összefüggést mutató tényezők alapján a továbbtanulási döntésben a magasabb iskolai végzettségű szülők gyermekeinél jellemzőnek mutatkoztak a presztízs-, illetve kisebb mértékben az egzisztenciális és az érdeklődési motívumok. Az elsődlegesen választott felsőoktatási intézmény esetében kevésbé fontos szempont a település közelsége és az intézmény megközelíthetősége. Lényegesebb a szülőknek az adott intézményben folytatott valamikori tanulmánya, az intézményhez való ragaszkodása, de a mesterképzési szakon való továbbtanulási lehetőség, az intézmény hírneve és szellemisége, valamint az elhelyezkedési lehetőség is fontos szempont. A tanulmányi átlaghoz hasonlóan a szülők magasabb iskolai végzettsége az olyan szempontok fontosságának csökkenésével párosult, mint a szak neve iránti szimpátia, a szak fiatal volta, a könnyebb bekerülés és a könnyebb tanulmányi út. Ezzel ellentétben a felvételi tantárgyak és a szakterület iránti tartós érdeklődés a magasabb szülői iskolai végzettség esetében nagyobb fontosságot kapott. Az anyagi helyzet javulásával a továbbtanulás indokában nagyobb szerepet játszik a család elvárása és a diákévek élvezetének vágya. Az intézmény kiválasztásában az otthonról való elkerülés vágya a kedvezőbb anyagi helyzettel rendelkezők esetében csökkent. Növekedett azonban az olyan presztízsszempontoknak a szerepe, mint az intézmény hírneve, az ismerősök adott intézménybe való jelentkezése, továbbá olyan tényezőké, mint a szülők ragaszkodása és az intézményben folytatott korábbi tanulmánya, valamint a település iránti szimpátia. A szakválasztás szempontjai és az anyagi helyzet nem mutatott szignifikáns kapcsolatot, ami arra utal, hogy az anyagi helyzet önmagában statisztikailag törvényszerű módon nem járt együtt egyik irányban sem olyan tényezőkkel, mint a jó megélhetés, a magas fizetés, az ismerősök jelentkezése vagy a szak presztízse.

Az osztályfőnökök (48 fő), a továbbtanulást fontolgató és az abban biztos tanulók (összesen 1307 fő) esetében kíváncsiak voltunk arra is, hogy a továbbtanulási út kiválasztásában egymáshoz viszonyítva mennyire fontos szerepet játszik: a felsőoktatási intézmény, az intézmény települése, a szak, a képzés szintje (alapképzési szak; egységes, osztatlan képzés; felsőfokú szakképzés), munkarendje (nappali, levelező, esti, távoktatás) és a finanszírozási forma (államilag támogatott, költségtérítéses). A válaszadónak sorba kellett rendeznie a megadott lista elemeit. Az egyes elemekre adott sorszámok átlagértékeiből (6. táblázat) keletkezett tanulói, illetve tanári sorrendben leginkább a finanszírozási forma helye érdemel figyelmet és további vizsgálatot.

6. TÁBLÁZAT: A felsőoktatási továbbtanulási út összetevőinek átlagos fontosság szerinti sorrendje			
A továbbtanulási út összetevői	Középiskolások	A továbbtanulási út összetevői	Osztályfőnökök
Szak	1,77	Szak	1,80
Felsőoktatási intézmény	2,98	Finanszírozási forma	2,98
Felsőoktatási intézmény települése	3,57	Felsőoktatási intézmény	3,02
Finanszírozási forma	4,06	Felsőoktatási intézmény települése	3,93
Képzés szintje (alapképzési szak; egységes, osztatlan képzés; felsőfokú szakképzés)	4,15	Képzés szintje (alapképzési szak; egységes, osztatlan képzés; felsőfokú szakképzés)	4,36
Képzés munkarendje (nappali, levelező, esti, távoktatás)	4,47	Képzés munkarendje (nappali, levelező, esti, távoktatás)	4,91

A TOVÁBBTANULÁSI DÖNTÉSEKET BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

Nem könnyű feltárni, hogy milyen információforrások befolyásolják a továbbtanulást, hiszen a hatás kiváltóinak egy része kevésbé tudatosul, illetve feledésbe merül. A kérdés vizsgálatára azt a megoldást választottuk, hogy a továbbtanulási döntésben az első helyen megjelölni kívánt intézmény és szak kiválasztásakor figyelembe vett tényezőkre kérdeztünk rá. A válaszadónak ötfokú skálán kellett értékelniük (1) a felsőoktatási továbbtanulásról való döntésben, (2) az első helyen megjelölt intézmény és (3) szak kiválasztásában figyelembe vett tényezők fontosságát. A korábbiakhoz hasonlóan itt is átlagok alapján rangsoroltuk a befolyásoló tényezőket (7–9. táblázat).

A felsőoktatásban történő továbbtanulási döntésben a tanulók saját elképzelésüket tartották messze a legfontosabbnak. Ettől lényegesen kisebb mértékben, de még fontos tényezőként jelent meg a család anyagi helyzete és a szülők tanácsa, kívánsága. Nem mutatott teljes közömbösséget a saját munkaerő-piaci tapasztalat és a tanárok ajánlása sem, de a barátok véleménye már igen, míg a média figyelembevétele jellemzőbben tagadásként volt jelen (7. táblázat).

A továbbtanulási döntésben szerepet játszó tényezők fontosság szerinti gyakorisági eloszlása alapján a tanárok ajánlása és az ennél nagyobb átlagot kapott tényezők a tanulók több mint fele számára fontosak vagy nagyon fontosak voltak. Közülük is kiemelkedik a saját elképzelés, amely a tanulók 97%-ától kapott ilyen jelölést. Velük szemben a médianak és a barátok véleményének lényegesen kisebb befolyása volt (12%, illetve 35% fontos/nagyon fontos).

A júniusi tanulmányi átlaggal a médian kívül⁶ az összes tényező pozitív szignifikáns összefüggést mutatott. Ez arra utal, hogy a jobb tanulmányi átlaggal rendelkezők számára fontosabb a szülők, tanárok, barátok véleményének a figyelembevétele, illetve fordítva: a gyengébb tanulmányi átlagok felé haladva csökken ezeknek a személyeknek a fontossága a döntésben. A szülők legmagasabb iskolai végzettségével ellentétes irányú kapcsolatot mutatott a média, a tanárok ajánlása és a család anyagi helyzete. Ugyanakkor a szülők iskolai végzettségének növekedése együtt járt a saját elképzelés és a szülői tanácsok, kívánságok nagyobb szerepével. Nem meglepő, hogy a továbbtanulási döntésben a kedvezőbb anyagi helyzetet a család anyagi helyzetének kisebb fontosságát, míg a kedvezőtlenebb helyzet épp e szempont fontosságát jelezte.

Az elsőként célba vett felsőoktatási intézmény kiválasztásában ugyancsak a saját elképzelés a döntő. Messze lemaradva követi a család anyagi helyzete és a felsőoktatási intézményi rangsorok. A sor végét itt is a média zárja (8. táblázat).

A tanárok ajánlásai és az ennél magasabb átlagot kapott tényezők a diákok több

7. TÁBLÁZAT: Továbbtanulási döntés

Sorrend	Figyelembe vett tényezők	Átlag
1.	Saját elképzelés	4,65
2.	Család anyagi helyzete	3,69
3.	Szülők tanácsai, kívánságai	3,54
4.	Saját munkaerő-piaci tapasztalat	3,49
5.	Tanárok ajánlásai	3,38
6.	Barátok véleménye	3,00
7.	Média	2,37

8. TÁBLÁZAT: Az elsőként megjelölt intézmény kiválasztása

Sorrend	Figyelembe vett tényezők	Átlag
1.	Saját elképzelés	4,61
2.	Család anyagi helyzete	3,60
3.	Intézményi rangsorok	3,53
4.	Szülők tanácsai, kívánságai	3,47
5.	Saját munkaerő-piaci tapasztalat	3,45
6.	Tanárok ajánlásai	3,32
7.	Barátok véleménye	2,92
8.	Média	2,39

9. TÁBLÁZAT: Az elsőként megjelölt szak kiválasztása

Sorrend	Figyelembe vett tényezők	Átlag
1.	Saját elképzelés	4,65
2.	Saját munkaerő-piaci tapasztalat	3,49
3.	Szülők tanácsai, kívánságai	3,46
4.	Tanárok ajánlásai	3,22
5.	Barátok véleménye	2,81
6.	Média	2,34

⁶ Nem mutatott szignifikáns összefüggést.

mint felétől kaptak fontos vagy nagyon fontos jelölést. Azt, hogy az első helyen megjelölt intézménnyel kapcsolatos saját elképzelés itt is kiemelkedő jelentőségű, válaszadóink 96%-ának fontos vagy nagyon fontos értékelése igazolta.

A júniusi tanulmányi átlag és a tényezők kapcsolata a továbbtanulási döntésben szerepet játszó tényezőkhez viszonyítva annyiban tér el, hogy a médián kívül a barátok véleménye sem mutatott szignifikáns összefüggést. E kettő kivételével azonban az összes tényezővel erős, pozitív irányú összefüggést jelzett. A szülők iskolai végzettségének változásával a média és az anyagi helyzet fontossága itt is ellentétes irányú, míg a saját elképzelés és az intézményi rangsorok azonos irányú mozgást mutattak. Az anyagi helyzet és annak fontossága negatív, de az anyagi helyzet és az intézményi rangsorok pozitív irányú kapcsolatot jeleztek.

A szak kiválasztásában figyelembe vett tényezők esetében (9. táblázat) az előzőekhez hasonló eredményeket és sorrendet láthatunk, de a kiemelkedő átlagértékű saját elképzelést ezúttal a saját munkaerő-piaci tapasztalat követi, megelőzve a család véleményét.

A szülők tanácsai, kívánságai és az ezt meghaladó átlagú tényezők végzős középiskolásaink több mint felének fontosak/nagyon fontosak. Itt is kiemelkedő, hogy 97%-uk számára lényeges a saját elképzelés. A tanárok naponta együtt dolgoznak egy adott szakterületen diákjaikkal, ezért meglepő, hogy ajánlásukat „csak” 47% ítélte fontosnak/nagyon fontosnak.

A barátok véleménye és a média kivételével a tanév végi átlag ismét erős, azonos irányú mozgást jelzett. A szülők legmagasabb iskolai végzettsége a médiával negatív, de a szülői tanácsokkal, ajánlásokkal pozitív kapcsolatot mutatott. A szakválasztási motivációkhoz hasonlóan az anyagi helyzet itt sem mutatott statisztikailag törvényszerű kapcsolatot.

*

Összegezve az eredményeket, úgy tűnik, hogy a pályaválasztási döntésekben (továbbtanulási döntés, intézmény- és szakválasztás) a média és a barátok nem jutnak nagy szerephez. Ez lényeges információ lehet a médiumokban megjelenő, szakválasztást orientáló írások, valamint a diplomások munkaerő-piaci helyzetét vizsgáló kutatások számára. A tanárok véleményénél mindenütt jelentősebb volt a család tanácsa, ám úgy tűnik, a saját elképzelésnek van döntő jelentősége. Elmondható, hogy mind a család, mind a tanárok, mind a barátok véleménye jelentős a továbbtanulási döntésben, utóbbi kettő esetében azonban az intézmény- és szakválasztás felé haladva ez csökken.

Mindhárom pályaválasztási döntésben (továbbtanulás, intézmény-, illetve szakválasztás) a nyári tanulmányi átlaggal együtt járó tényezők arra utalnak, hogy a média kivételével a jobb tanulmányi eredményű tanulók által figyelembe vett tényezők (tanárok, szülők, anyagi helyzet stb.) széles kört alkotnak. A *továbbtanulási elhatározásban* és a kiszemelt felsőoktatási intézmény kiválasztásában a szülők magasabb iskolai végzettsége a média és az anyagi helyzet figyelembevételének csökkenésével párosult. Hasonló volt a tanári ajánlás fontosságának a megítélése is. A diplomás szülők felé haladva azonban nőtt a szülői tanács és a

saját elképzelés szerepe. Az *intézményválasztásban* az intézményi rangsorok és a saját elképzelés jelentőségének növekedése látszódott. Végül a *szakválasztásban* a magasabb iskolai végzettségű szülők gyermeke inkább mellőzte a médiát, míg teret engedett a családi kívánásoknak, tanácsoknak. A kedvezőbb anyagiak lehetővé tették, hogy a tanulók – rosszabb háttérű társaikkal szemben – a pályaválasztási döntés meghozatalában és az intézmény megjelölésében fokozottabban figyelmen kívül hagyják családjuk anyagi helyzetét.

Az intézményválasztásban ugyanakkor fokozottabban jelent meg az intézmény presztízsét is jelző intézményi rangsorok szerepe. A szakválasztásban figyelembe vett tényezők nem mutattak szoros kapcsolatot az anyagiakkal, vagyis itt nem tudunk megragadni olyan tényezőket, amelyek inkább jellemzik a kedvezőbb vagy épp kedvezőtlenebb anyagi háttérű tanulókat.

IRODALOM

- A 2008-as felvételi legnépszerűbb szakjai. 2008. 07. 28. http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/jelentkezoek_es_felvettek/a_2008as_felveteli_legnepszerubb_szakjai_9908 [2009. 10. 21.]
- Gyorselemzés: a legnépszerűbb szakok ponthatárai. 2009. 07. 23. http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/jelentkezoek_es_felvettek/gyorselemzes1_legnepszerubb1_5 . [2009. 10. 21.]
- HÍVES TAMÁS: Munkaadói elvárások megjelenése az álláshirdetésekből. [online] In Berde Éva – Czenky Klára – Györgyi Zoltán et al.: *Diplomával a munkaerőpiacon*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, 73–87. [2006. 12. 12.] www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=kutatasok/185
- KISS LÁSZLÓ: *Milyen az ideális diplomás álláskereső?* Diplomás állásokat kínáló hirdetések elemzése. 2008. http://www.felvi.hu/index.ofi?mfa_id=70&hir_id=9490&oldal=2 [2008. 07. 14.]
- Munkaerő-piaci elvárások a diplomás munkakeresőkkel szemben álláshirdetések elemzése alapján.* [online] 2007. http://www.felvi.hu/bin/content/dload/felsooktatasi_muhely/hirdeteselemzes_2007.pdf [2008. 09. 03.]
- Munkaerő-piaci elvárások a diplomásokkal szemben: álláshirdetések elemzése megadott szempontok alapján.* 2006. http://www.felvi.hu/bin/content/dload/felsooktatasi_muhely/hirdeteselemzes_20060929.pdf [2008. 09. 03.]
- POLÓNYI ISTVÁN: *A felsőoktatási beiskolázási keretszámok szakmai szerkezete*. Kutatás Közben, 265. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, 2005. www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=kutatas_kozben/291 [2008. 01. 23.]
- POLÓNYI ISTVÁN: *A hazai felsőoktatás vertikális és horizontális képzési szerkezetének elemzése nemzetközi összehasonlításban a gazdasági fejlettség összefüggésében*. Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, Tanszéki esték, 2005. http://www.econ.unideb.hu/rendezvenyek/programsorozatok/tanszeki_estek/FoktszerekPolonyi.doc [2006. 09. 28.]
- POLÓNYI ISTVÁN–TIMÁR JÁNOS: *Tudásgyár vagy papírgyár*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- POLÓNYI ISTVÁN – TIMÁR JÁNOS: *Az oktatáspolitikát a nemzetközi összehasonlítás tükrében*. Statisztikai Szemle, 2005. 9. sz. 826–840.
- TIMÁR JÁNOS: *Munkaerő-kereslet és kínálat 1995–2010*. In Gállos János (szerk.): *Munkaerő-kereslet és kínálat 1995–2010*. I. kötet. Munkaügyi Minisztérium – Világbank Emberi Erőforrás Fejlesztési Program, Budapest, 1996, 9–70.